

פרשת "ואתחנן" – שבת "נחמו" – גשר המעבר מט' באב לטו' באב – על מנהיגות מעצבת.

זאב (וה) פרידמן

פרשתנו – שבת "נחמו", ניצבת כגשר תודעתי, במעבר החד שבין תשעה באב לטו' באב.

נדון בקשר של פרשתנו, להפטרות "נחמו", שהיא הראשונה בשבע הפטרות הנחמה, לאחר שלוש הפטרות הפורענות אותן קראנו בימי בין המיצרים, **בסימן המעבר החד, שבין תשעה באב לטו' באב. מעבר דרמטי** זה, מתמקד במצב הצבירה המשתנה של העם היהודי, העובר כחוט השני, בנרטיב והאתוס של עם ישראל לדורותיו, כפי שמגדירה זאת פרופ' **רחל אלאור** מהאוניברסיטה העברית – **"קהילת הזיכרון"**. הוא אותו מעבר חד- מחושך לאור, מעבדות לחירות, משואה לתקומה, מחורבן לגאולה. אנו חווים מעבר דרמטי זה גם במעבר, **מיום הזיכרון ליום העצמאות**.

בקוראנו את הפטרות הפורענות, אגדות החורבן והפטרות הנחמה, נודעת חשיבות גדולה להתחבר למשמעות התוכן של אירועים אלו. שכן, **התחברות למשמעות** תשפיע על עיצוב זהותנו ושייכותנו **לקהילת זיכרון לומדת**, המעניקה התנסות ופרקטיקה, כיצד לציין ולחוות ימים מיוחדים אלו ולא לעשותם, כמצוות אנשים מלומדה. התחברות למשמעות החברתית של אירועים אלו, **תגדיל את חבריה על ספינת קהילת הזיכרון העכשווית**. כך כבר לימד אותנו **סנט אקזופרי** מחבר הספר **"הנסיך הקטן"**, איך בונים ספינה? – "אוספים אנשים ונוטעים בהם את האהבה והכמיהה לים הגדול, הרחב והאין סופי, ולא מקבצים אנשים ואומרים להם להכין תוכניות, לאסוף חומרים ולבנות ספינה". כך נדע **להפנים ולהטמיע** את התובנות הרלוונטיות, שבה החלתי לדון בפרשה הקודמת וההקשר להפטרות חזון ישעיהו בן אמוץ ולתשעה באב.

אבקש להמשיך בפרשתנו, לדון בהקשר לכך, בשלוש תובנות, שמייצגות שלושה מאפיינים חשובים, בסוגיית **המנהיגות המכריעה והמעצבת**, מבית מדרשם של החוקרים – **ברנס (1978) ויוקל (1994)**. מנהיגות המתנהלת על גבי הגשר התודעתי של פרשתנו, המתוח לו, בין תשעה באב לטו' באב שיחול השבוע : 1. **המנהיגות הרוחנית התורנית**. 2. **המנהיגות המדינית הפוליטית**. 3. **המנהיגות של החברה האזרחית**.

המנהיגות הרוחנית התורנית, כיצד ?

במסכת תענית פרק ד' נאמר : " אמר רבן שמעון בן גמליאל, לא היו ימים טובים לישראל כחמשה עשר באב וכיום הכיפורים". **בתלמוד במסכת תענית דף ל'**, מצוינות מספר סיבות לקביעת טו' באב ליום של שמחה.

אציג שתי סיבות מתוך שש, שמאפיינות את **דמותה של המנהיגות הרוחנית התורנית המכריעה והמעצבת** באותה עת, ויכולתה להנהיג ולקבל הכרעות תורניות משמעותיות במציאות מאד מורכבת, שגרמה לקביעת טו' באב כיום שמחה.

הסיבה האחת שמאופיינת בהכרעה מנהיגותית תורנית, מתייחסת לכך, שבתקופת המדבר נאסרו שבטי ישראל להתחתן זה בזה. ואילו בתקופה מאוחרת יותר בטו' באב, הותרו השבטים להתחתן זה בזה. מדוע במדבר חל האיסור ? זאת בעקבות תקדים בנות צלופחד שהן זכאיות לרשת את נחלת אביהן, ערער שבט מנשה על ההחלטה, בחשש שאם תינשאנה בנות צלופחד לשבטים אחרים, עלולה נחלת שבטם לעבור לשבטים אחרים. לכן נאמר בפרשת **מסעי** בספר במדבר : " זה הדבר אשר ציווה ד' לבנות צלופחד לאמור, לטוב בעיניהם תהינה לנשים, **אך למשפחת מטה אביהם תהינה לנשים**". בתקופה מאוחרת יותר, חז"ל – **המנהיגות התורנית בהכרעתם התורנית וההלכתית, דייקו מהפסוק, שהאיסור היה תקף רק בדורן של בנות צלופחד, אך הותר אחר כך**.

הסיבה השנייה, שמאופיינת אף היא בהכרעה מנהיגותית תורנית, מתייחסת למקרה הטרגי של פילגש בגבעה. לאחר מלחמת אחים עקובה מדם, נשבעו שאר השבטים לא להתחתן עם שבט בנימין, ובתקופה מאוחרת יותר, ביום טו' באב בוטלה השבועה, **בהכרעת מנהיגות תורנית**, בעזרת **דיוק** מתוך הפסוק בספר **שופטים**, כא', א' : " ואיש ישראל נשבע במצפה לאמור, איש ממנו לא יתן ביתו לבנימין לאישה". מקור האיסור והשבועה, על שבט בנימין לבוא בקהל, הוא בעקבות האונס והרצח הברוטלי בעיר גבעה של בני בנימין וסירובם של בני בנימין להסגיר את השותפים

לאונס, דבר שהביא את כל שבטי ישראל למלחמת חורמה על בני שבט בנימין. משבט בנימין שרדו אחרי המלחמה, אך ורק 700 גברים ואף אישה אחת. בהינתן שקיימת השבועה והאיסור, **המנהיגות התורנית וההלכתית**, הבינה שיש לפתור הבעיה. שכן, המשך האיסור היה מביא להכרתת שבט בנימין מעם ישראל. הפתרון היה על ידי הדיוק של המילה **"יתן"** מהפסוק, "לא יתן בתו לבנימין לאשה". **ההכרעה של המנהיגות התורנית, פסקה שאמנם קיים האיסור של לא יתן אב את ביתו לשבט בנימין, אבל אין למנוע מבני בנימין לקחת להם נשים משבטים אחרים.**

ההכרעה ההלכתית של המנהיגות הרוחנית והתורנית שהותרו שבטים להינשא זה עם זה במקרה של בנות צלופחד, כמו גם ההכרעה להתיר האיסור של נישואין עם שבט בנימין, זאת בעקבות הטראומה של מקרה פילגש בגבעה. **ההכרעה ההלכתית האמיצה**, להתיר איסור נישואין של בנות שבט מנשה עם שבטים אחרים והתרת השבטים כולם להינשא זה עם זה, יש בהכרעות הלכתיות אלו, מודל של מנהיגות רוחנית והלכתית, היודעת להכריע במצבים מורכבים של עם ישראל. מנהיגות רוחנית תורנית שמאופיינת בשלושה מאפיינים חשובים: **האחד**, ידע תורני והשכלה רחבה. **השני**, הכרת המציאות וחיבור אליה, **השלישי**, אומץ. האתגר הגדול הוא לקבל החלטות בתחומי חיינו השונים, לא במציאות שהכול ברור והיא צבועה בצבעים של שחור או לבן, האתגר הגדול הוא דווקא לקבל הכרעות, במציאות האפורה המורכבת והמסובכת שיש בה דילמות לא פשוטות וממד של ניהול סיכונים. זאת הציפיה ממנהיגים.

מנגד בקצה השני, כרחוק מזרח ממערב, הכרנו מנהיגות תורנית אחרת ורופסת, באגדות החורבן של תשעה באב, עליה כתבתי בשבת הקודמת פרשת דברים – הפטרת הפורענות של חזון ישעיהו, בדמותו של "מנהיג תורני" בימי ערב חורבן ירושלים באירוע הדרמטי של קמצא ובר קמצא, **זכריה בן אבקילס** וגם אחרים שלא מוזכרים שמותיהם שהשתתפו באותה סעודה טראומטית שאופיינה בנוקשות ובניתוק מהמציאות ואי רצון להתמודד ולהכריע בסוגיה ובדילמה מוסרית תורנית ועקרונית והתעקשה בנחרצות: **"יקוב הדין את ההר"**. זאת הייתה מנהיגות שפחדה מיצירת תקדים והחשש מפני, **"מה יאמרו ומה יגידו"**. על מנהיגות זאת כבר נאמר במסכת בבא מציעא ל' עמ' ב', : "דאמר רבי יוחנן, לא חרבה ירושלים, אלא על שדנו בה דין תורה ... שהעמידו דיניהם על דין תורה ולא עבדו לפנים משורת הדין". זאת לעומת מנהיגות אמיצה ומכריעה שגם בה עסקנו בפרשה הקודמת, בדמותו של רבן יוחנן בן זכאי.

בדיוננו היום באירועים הקשורים לטו' באב, אנו פוגשים מנהיגות רוחנית תורנית אמיצה, שהביאה לקרוב הגאולה ולחבר את עם ישראל על שבטיו המפולגים, של הבלטת **היחד** בצד הבלטת **הייחוד** של כל שבט ושבט. מנהיגות שהבינה **שאחדות אינה בהכרח אחידות**. מנהיגות שהביאה **"להנה מה טוב ומה נעים, שבת אחים גם יחד"**. מנהיגות תורנית מכריעה ומעצבת שהביאה שמחה לעם ישראל בטו' באב. זאת המשמעות האמיתית של חג האהבה - טו' באב בעם ישראל.

המנהיגות המדינית הפוליטית, כיצד ?

בהפטרות "נחמו" של פרשתנו מתואר הקב"ה כרועה: "הִנֵּה אֲדֹנֶיךָ אֱלֹקִים בְּחֶזֶק יְבוּא, וְזָרְעוּ מִשְׁלֵה לֹו; הִנֵּה שְׂכָרוֹ אֲתוֹ, וּפְעֻלָּתוֹ לִפְנֵינוּ. כְּרֹעֶה, עֲדָרוּ יִרְעֶה, בְּזָרְעוֹ יִקְבֹּץ טְלָאִים, וּבְחִיקוֹ יִשְׂאֵ; עֲלוֹת, יְנַהֵל". (ישעיהו, מ', י-יא). המסר הוא לדמותה של מנהיגות מדינית פוליטית היברידית של בשר ודם. מנהיגות של "גם וגם". מצד אחד מנהיג אסרטיבי חזק שזרועו מושלה בו ומצד שני מנהיג רך וחומל שבזרועו יקבץ טלאים. זאת המנהיגות האידיאלית של דוד המלך - **"עדינו העצני"**, עדין ורך כתולעת כמנהיג אזרחי אך גיבור וחזק כמו עץ כמנהיג צבאי. או מנהיג שיודע מתי יש לנהוג בנוקשות, להתעקש ולפעול בנחרצות ללא פשרות, אך גם יודעת במצבים מיוחדים ומורכבים לפעול ולהפעיל שיקול דעת של גמישות, רגישות, חמלה ורכות בהחלטותיה. זאת מנהיגות מדינית פוליטית מעצבת שמאופיינת בשילוב וסינרגיה של גבורה, שמאופיינת בעוז ובענווה: **"כל מקום שאתה מוצא גבורתו של הקב"ה, אתה מוצא ענוותנותו"**. (מסכת מגילה, לא', ע"א). מנהיגות שמשלבת עשיית דין ומשפט צדק, לצד מנהיגות של חסד וחמלה. כפי שלימד אותנו **מיכה המורשתי**: "הגיד לך אדם מה טוב ומה ד' דורש ממך, כי אם עשות משפט ואהבת חסד והצנע לכת עם אלוהיך". (מיכה ו', 8). הנה לנו מודל של מנהיגות – **גמיקשות**. מנהיגות היברידית של גמישות בצד נוקשות. מנהיגות של אגרוף ברזל בכפפה של משי. מנהיגות אסרטיבית

ישירה בצד רגישות אנושית. לא בכדי, **הנביא ישעיהו** בהפטרנו משתמש ב**מטאפורה של הרועה**. סיפור ידוע מספר על מלך, שיוצא עם שריו לסיור בממלכתו ובדרך פוגש רועה צאן. המלך נפעם מיכולתו ואישיותו של הרועה להנהיג את צאנו. המלך לוקח את הרועה לארמונו וממנה אותו לשר זוטר, שבהמשך התקדם, הצליח והגיע לכהונת שר האוצר בממלכה. כצפוי, הוא הופך מושא לקנאה ולצרות עין של השרים, שמעלילים עלילה לאוזנו של המלך, שהרועה שמונה לשר האוצר, מועל וגונב באוצרו של המלך. כתוצאה מכך, המלך בלחץ שריו, פושט על ביתו של השר. הוא נכנס לכל חדר ולא מוצא דבר. עד שמגיע לחדר האחרון שהוא נעול. הרועה לשעבר מסרב לפתוח הדלת. המלך בעזרת שריו פורצים את הדלת, נכנסים לחדר, ובטוחים שהנה הם מוצאים את הגניבה והמעילה. לתדהמתם, הם רואים חדר קטן שבו מיטה שולחן, כיסא וארון פשוטים, ובמרכזו נגלית חליפת רועים וחליל. שואל המלך את שרו לפרש המראה שנגלה לעיניו. השר עונה לו: "כל לילה לפני לכת לישון, אני מביט בחליפת הרועה והחליל ואומר לעצמי – **דע תמיד מאין באת. אל תשכח זאת**".

המנהיגות של החברה האזרחית, כיצד ?

בפרשתנו מתוארת הסיטואציה של "**החברה האזרחית**" של עם ישראל לקראת מעמד הר סיני בקבלת התורה: "ויהי כשמעכם את הקול מתוך החושך וההר בוער באש, **ותקרבון אלי כל ראשי שבטיכם וזקניכם**" (ה', כ'). ואילו בפרשת **דברים** (א', כב'), מתוארת הסיטואציה של "**החברה האזרחית**" של עם ישראל, בבקשה לשליחת המרגלים: "**ותקרבון אלי כולכם** ותאמרו, נשלחה אנשים לפנינו".

רש"י (דברים, א', כב') מנתח בפרשנותו את ההבדל בין **שתי הקריבות**, בהבדל של מצב הצבירה של שתי החברות האזרחיות, בשתי הסיטואציות- בחטא המרגלים ובמעמד הר סיני בקבלת התורה: "**ותקרבון אלי כולכם**, בערבוביה. ולהלן הוא אומר: ותקרבון אלי כל ראשי שבטיכם וזקניכם ותאמרו: הן הראנו...". אותה **קריבה הייתה הוגנת**. ילדים מכבדים את הזקנים ושלוחם לפניכם וזקנים מכבדים את הראשים ללכת לפניכם. אבל כאן- "ותקרבון אלי כולכם"- בערבוביה. **ילדים דוחפים את הזקנים וזקנים דוחפים את הראשים**".

הנה לפנינו מסר **למנהיגות "החברה האזרחית"**- ההון החברתי, מושג עתיק יומין, שבסיסו ביוון העתיקה, שבה טבע **אריסטו** את המושג של "**החברה הפוליטית**". החברה האזרחית המאופיינת בפירוש של **רש"י**, **במצב הצבירה של "ותקרבון"**, יש לה זיקה לרוח משנתם של הפילוסופים והוגי הדעות, **ג'ון לוק** האנגלי (1632-1704) ו**מונטסקייה** הצרפתי (1689-1755), שחוללו את התפיסה הליברלית הדמוקרטית של הפרדת הרשויות, של תורת **האיזונים והבלמים**. דומה, שיש למשנתם זיקה לפרשתנו, במניעת אנומליה וכאוס של "**קריבה**" מסוג של פתולוגיה של החברה האזרחית, הדומה **למנהיגות החברה האזרחית של השבטים בחטא המרגלים**. חברה המאופיינת בערבוביה, באלימות ובבלאגן, שכל דאלים גבר ואחד דוחף את השני. במצבה של חברה פתולוגית זאת, אין כל הגדרה והבחנה בין רשויות השלטון, לבין החברה האזרחית, והאנרכיה היא השולטת בכיפה. פרשתנו מדגישה את השאיפה והציפייה לסוג של "**קריבה**" הדומה למעמד הר סיני בקבלת התורה בפרשתנו, "**קריבה**" של מנהיגות מעצבת של חברה אזרחית מסודרת, אחראית, אמיתית, שקופה ומכבדת – **בה ילדים מכבדים את הזקנים והזקנים מכבדים את הראשים. זאת מנהיגות של החברה האזרחית שמנחילה ערכים ונורמות של סולידריות וערבות הדדית**.

פרשתנו כנקודת ציון וגשר חברתי תודעתי, במעבר הדרמטי בין תשעה באב לטו' באב, מביאה עימה מסר של משמעות, של שמחה, של תקווה ושל ציפייה **מהמנהיגות התורנית ההלכתית**. של תקווה וציפייה **מהמנהיגות המדינית הפוליטית**, של תקווה וציפייה **מהמנהיגות של החברה האזרחית**, של ההון החברתי. המילים המהדהדות לאוזנינו ב**הפסרת "נחמו"** של הנביא ישעיהו, יוצקות בנו איתנות וחוסן של תקווה ונחמה: "**נְחֲמוּ נְחֲמוּ, עֲמִי יֹאמֶר, אֶלְקֵיכֶם כָּל יָאֵר, יִנְשָׂא, וְכָל הָרָגָבָה, יִשְׁפָּלוּ; וְהָיָה הָעֶקֶב לְמִישׁוֹר, וְהָרְכָסִים לְבָקָעָה עַל הָרָגָבָה עָלִי-לָךְ, מִבְּשָׂרָתְךָ צִיּוֹן, הָרִימִי בִפְנֵי קוֹלְךָ, מִבְּשָׂרָתְךָ יְרוּשָׁלַם; הָרִימִי, אֶל-תִּירָאִי, אֲמָרִי לְעָרִי יְהוּדָה, הִנֵּה אֶלְקֵיכֶם**".